

UDK: 316

Pregledni rad

Primljeno: 7. XII. 2018.

Prihvaćeno: 24. VII. 2019.

Epistemološki potencijal fenomenologije u otkrivanju ideoloških aspekata društvenoga života

Ivan Perkov*

Erik Brezovec**

Ideologija se često percipira kao višeznačan, nejasan pa čak i pejorativan makrosociološki pojam. Prvi dio ovoga rada usredotočen je na što preciznije sociološko definiranje pojma ideologije i kontekstualizaciju značenja svih velikih makrosocioloških pojmova. Nadalje, ovaj rad ima težnju ponuditi okvir za empirijsko i epistemološko istraživanje ideologije u okviru sociološke znanosti. Multiparadigmatičnost i pluriperspektivnost sociologije, koja se često ističe kao njezin nedostatak, u ovom radu prezentira se kao svojevrsna prednost, a ponuđenom okviru pristupa se s polazišta fenomenologije kao protosociologije, odnosno kao filozofske discipline koja stvara podlogu za daljnju metodološku elaboraciju fenomena. Okvir koji predlažemo podrazumijeva temelje za orijentacijsko fenomenološko istraživanje ideologije kombiniranjem kvalitativnih i kvantitativnih socioloških metoda.

Ključne riječi: fenomenologija, ideologija, orijentacijsko istraživanje, mješovita metodologija

* Ivan Perkov, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-adresa: iperkov@hrstud.hr

** Erik Brezovec, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-adresa: ebrezovec@hrstud.hr

1. Uvod

Osnovni je cilj ovoga rada istražiti potencijale i mogućnosti fenomenološkoga bavljenja ideologijom. Kako bi cilj ovoga rada bilo moguće predočiti, valja raspraviti problem velikih, meta pojmova te predstaviti načine na koje fenomenološka epistemologija može pomoći pri jasnijoj definiciji takvih pojmova (prije svega ideologije). Naime, pretpostavka je ovoga rada da je svaka individua obuhvaćena određenim ideološkim strukturama zalihe znanja, kojih sama nije svjesna. U tom kontekstu može se govoriti o partikularnoj svijesti ideološkoga (Mannheim, 2007). Ovaj rad teži, u prvom redu, ponuditi što preciznije i jasnije definicije ključnih socioloških pojmova povezanih s proučavanjem ideologije kao fenomena te kroz navedeno iskazati potencijal fenomenološkoga pristupa tematici.

U prvom dijelu rada iznesen je presjek ključnih definicija ideologije u klasičnoj i suvremenoj sociologiji. Percepcija višeznačnosti i česta uporaba termina *ideologija* dovodi do konfuznosti pojma ideologije u sociologiji.

Nakon toga je poglavlje o općenitoj problematici makrogeneralizirajućih pojmova u sociologiji te razjašnjavanju stvarnoga (a često i neopravdano percipiranoga) nesuglasja među različitim sociološkim perspektivama i paradigmatima, pri čemu polazimo od teze da multiparadigmatičnost i pluriperspektivizam¹ nije nedostatak sociologije, nego oslikava njezino bogatstvo.

U centralnom dijelu rada, predstavljen je epistemološki okvir za daljnje istraživanje ideologije temeljen na fenomenološkom, ali dijelom i strukturalnom okviru. Naime, riječ je o uporabi fenomenologije kao epistemološkom analitičkom sredstvu za određivanje daljnjega istraživanja. Fenomenologiji ideologije pristupa se s polazišta fenomenologije kao protosociologije, odnosno kao filozofske discipline koja stvara podlogu za daljnju metodološku elaboraciju fenomena. Osnovna ideja rada predstavlja tematiku konstrukcije instrumenata istraživanja ideologije. Proces konstrukcije instrumenata za istraživanje ideologije složen je posao, koji se na temeljima protosociologije, tj. uporabom fenomenologije može preciznije odrediti. Zaključno, predstavlja se okvir za provođenje orijentacijskoga fenomenološkoga empirijskoga istraživanja ideologije. Također, pri samom začetku argumentacije valja napomenuti kako se analiza ne temelji na empirijskim čimbenicima (budući da se kroz rad konceptualiziraju nove forme istraživanja ideologije), nego na razradi jasnijih teorijskih implikacija ideologije.

¹ Taj termin u hrvatskoj filozofskoj, ali i sociološkoj misli javlja se početkom XXI. stoljeća u radovima Ante Čovića. Pluriperspektivizam označava unutrašnji pluralizam istine. Takvu istinu karakterizira jedinstvena esencija, ali se njezina percepcija razlikuje s obzirom na perspektive u kojima se ona sagledava. Tada govorimo o aspektima istine (Čović, 2006, 8).

2. Pojam ideologije u sociologiji

Važan dio opusa sociološke misli kontinuirano je bio zaokupljen pitanjem ideologije i njezine manifestacije na društvene sfere djelovanja. Kroz historijski razvoj sociologije, pitanje i važnost ideologije varirali su u odnosu na paradigmatična usmjerenja.² Ipak, problematika makrostrukturnoga pojma ideologije nikada nije zanemarena. »Iako nikada zanemarena, suvremena sociologija sve se manje bavi ideologijom što se može pripisati percepciji *beskorisne i suviše intelektualnosti koju je pregazilo vrijeme i koja traži probleme tamo gdje ih više nema*« (Kalanj, 2009). Također, jedan od razloga nezainteresiranosti može biti i prosudba o relativnoj razriješenosti problematike ideološkoga u društvenoj sferi. Kao takva, ideologija se pretpostavlja sama po sebi, te je nepotrebna svaka rasprava o njoj (Kalanj, 2009).

Prema Van Dijk u ideologija kao opći koncept nije mnogo jasnija od sličnih velikih izraza u društvenim i humanističkim znanostima, a isto se može reći za izraze kao što su *društvo, skupina, djelovanje, moć, diskurs, um i znanje*. »Ti se pojmovi opiru točnim definicijama i izgleda da žive sretnim životom sveobuhvatnih izraza koji označavaju složene nizove pojava i omiljene su igračke filozofa i znanstvenika u humanističkim i društvenim znanostima. Međutim, *ideologija* se razlikuje od tih općih pojmova po tome što se upotrebljava uglavnom pejorativno« (Van Dijk, 2006).

Ideologiju je pokušao definirati čitav niz autora, ali za potrebe ovoga rada valja se ograničiti na opis onih koncepata koji se najbolje smještaju u okvire teme ovoga rada. Uz spomenutu pluralnost valja se ograditi od mogućih sveobuhvatnosti, ali i generalizacije ideologije kao pojma unutar sociologije.

U XVIII. stoljeću Destutt de Tracy iz Francuske predložio je da se "znanost o idejama" nazove *ideologija*, znanost koja nikad nije zaživjela u svojim idejama, osim ako psihologiju ili filozofiju te eventualno sociologiju ne shvatimo kao njezine današnje predstavnike (Van Dijk, 2006). Ideologiju je vrlo jezgrovito opisala Hannah Arendt rekavši da je ideologija »logika jedne ideje« (prema Kalanj, 2009). Izraz *ideja* također je teško definirati. Najlakše bi taj pojam definirali kao »objekt ili proces u umu ili proizvod mišljenja i misli, dio znanja ili ipak kao nove, originalne, zanimljive misli o važnim pitanjima, koje mogu biti osobne ili raširene u društvu« (Van Dijk, 2006). Preciznije i sadržajnije, ideologije obično definiramo »kao političke ili društvene sustave ideja, vrijednosti i pravila skupina i drugih zajednica, koje imaju funkciju organizirati ili legitimirati djelovanje tih skupina« (Van Dijk, 2006). Ideologija se u svojoj osnovnoj

² U tom smislu potrebno je na razvoj znanosti gledati u takozvanom cikličkom kontekstu. Već je Kuhn (1962) odredio kako je struktura znanosti dinamična te se mijenja s obzirom na kontekst i dominirajuću paradigmu kojom se uređuje struktura znanstvenoga znanja te smjer njezina istraživanja.

teorijskoj biti predstavlja kroz različita paradigmatiska gledišta. Najučestalija dihotomija proizlazi iz promatranja ideologije kroz kritičku i funkcionalističku teoriju društva.

Kalanj ideologiju smatra skupom uvjerenja i ideja kojima određena grupa izražava svoj vlastiti interes s ciljem uspostavljanja ili očuvanja svojega društvenoga položaja. Ideje smatra nevinim i neopterećenim pojmom, a ideologiji pripisuje ciljno racionalno djelovanje koje pritom ima ozbiljniju formu. »I makro i mikro razina društveno-životnog svijeta imaju neku vrstu neodoljive potrebe da se zaodjenu ruhom ideološke ekspresije, koja im daje očekivanu ili barem prividnu ozbiljnost u javnim prostorima optičaja i sučeljavanja ideja« (Kalanj, 2010).

Prema Fanuku (2008) u Bourdieuovoj analizi ideologije možemo razlikovati tri povezana i isprepletena aspekta. Prvi je povezan s Marxom i strukturalizmom, i tu se ideologija razmatra na strukturalnoj razini društva s obzirom na njezine funkcije i način djelovanja te odnos prema drugim strukturalnim razinama. Drugi je aspekt "durkheimovski", a ideologija se razmatra kao sustav klasifikacija (hijerarhija) i njihova legitimacija. Habitus kao socijalizirana subjektivnost ovdje ima središnje mjesto preko kojega se mogu opisati strukturalni društveni afiniteti te mapirati vrijednosti neke kulture. Treći je aspekt "weberijanski" u smislu da se ideologija promatra kao polje s vlastitom unutarnjom logikom (ili "relativnom autonomijom"), a posebna je pozornost posvećena njezinim proizvođačima – specijalistima. Ideološko je polje, kao i svako polje, relativno autonomno, tako da se njegovi proizvodi ne mogu izravno povezivati s interesima vladajuće klase, kao što to čine vulgarne varijante marksizma.

Za uspostavu modela empirijskoga proučavanja ideologije u ovom radu, važno je jasno razgraničiti ideologiju i sociologiju. Prema Kalanju ideologija, kao društvena pojava, može biti predmetom sociološkoga proučavanja i istraživanja, koje pripada području sociologije znanja ("sociologija ideologija"), sociologija može biti samo instrumentom postizanja i učvršćivanja ideološke moći. Kalanj braneći svoju struku ide i korak dalje pa kaže: »Sociologija proučava, a ideologija stimulira i parazitira. Sociološki diskurs tvore činjenični sudovi, a diskurs ideologije vrijednosni sudovi. Ukratko, sociologija je znanost i njezino je spoznajno polje neporecivo odvojeno od vrijednosnog polja ideologije« (Kalanj, 2009).

Prema Van Dijku (2006.) teorija ideologije mora prikazivati strukture ideologije, za njezino lakše razumijevanje. Dva su vrlo važna načina opisivanja: strukturalni i strateški. Strateški pristup je malo ograničeniji. On pokazuje što društveni akteri stvarno čine u konkretnim slučajevima, a s druge strane strukturalni je pristup ipak malo slobodniji. Strukturalni je pristup oslobođen konteksta te objašnjava što društveni akteri znaju ili što bi bio proizvod njihova strateškoga mišljenja i zaključivanja. Prije svega, ideologije su vrlo osjetljive na

“kontekst”. Taj “kontekst” ne može ne dodati određeni svoj koncept. Tu se uključuju važne društvene strukture kao što su skupine i ustanove, odnosi moći, povijesni razvoj i dr.

3. Ideologija kao makropojam

Sociološka teorija, kao što je i ranije navedeno, stvorila je čitav skup ideal-tipskoga pojmovlja koje se svojom daljnjom epistemom odvojilo od stvarnosti koju je trebalo zastupati i analizirati. Idealni tipovi, naime, trebali bi predstavljati analitički okvir. Kao takvi ne mogu se u svojem izvornom obliku pronaći u stvarnosti, nego služe za kategorizaciju određenih fenomena. Idealni tipovi svojevrсно su naglašavanje određenih elemenata stvarnosti. Isti nam pomažu u konstrukciji osnovnih pitanja vezanih uz socijalnu stvarnost (Perko-Šeparović, 1985).

Makropojmovi poput ideologije izuzetno su širokoga opsega. Kao takvi gube svoj analitički potencijal za konstrukcije određenih istraživačkih pitanja. S tim u vezi postavlja se pitanje vrijednosti pojma ideologije za sociološku struku u empirijskom smislu. Drugim riječima, može li se ideologiju opaziti i analizirati u kontekstu određene socijalne zbilje i/ili interakcije? Naturalističke težnje ovoga rada valja ublažiti uvažavanjem određene apstrakcije svojstvene samo za sociologiju. Naime, kodiranje zbiljskoga kroz sociološku terminologiju omogućuje prodiranje u dublje strukture socijalnih odnosa. Samim time omogućuje se obuhvatnija definiranost činjeničnosti određenih forma djelovanja. Upravo u tom smislu Merton (1968) navodi analizu latentnih funkcija društva kao osnovnu znanstvenu pozitivnu crtu specifičnu samo za sociologiju.

Temeljni motiv ovoga rada leži u nedovoljnoj definiranosti ideologije kao analitičkoga termina koji mora odrediti daljnji tijek empirije (posebice po pitanju određenih pojavnosti u društvu koje se u svakodnevnoj praksi označuju kao ideološke). Nekoherentnost termina *ideologija* potencijalno dovodi do njegove zlouporabe. Čak se i sociologija znanja u svojim osnovnim oblicima ne snalazi u mješavini karakteristika koje svodimo pod zajednički nazivnik ideološkoga. Najviši doseg sociologije po pitanju ideološkoga leži upravo u distinkciji znanosti i ideologije (Kalanj, 2009, 238). Ipak, ta ista distinkcija, ali u nekim slučajevima i ukotvljenost, ne daje alat sposoban za prepoznavanje oblika ideološkoga u društvenoj interakciji.

Interakcija se odvija po određenim pravilima u kojima se očitovanje ideološkoga ne može objektivno promotriti služeći se osnovnim definicijama ideologije. Ideologija je makrosociološki termin koji svoje temelje nalazi u generalnoj definiciji, međutim isti bi po svojoj činjeničnoj logici trebao biti manifestan i u mikrostrukturalnoj sferi, tj. prvenstveno u okvirima situacije, djelovanja i

interakcije. Kako bi se to postiglo, prije nego se pokuša pronaći relevantan metodološki okvir proučavanja ideologije na mikrorazini, potrebno je definirati funkcionalno analitičko sredstvo. Tim analitičkim sredstvom, odnosno relevantnim teorijskim okvirom stvara se osnova za definiciju položaja ideologije u svakodnevnom životu pojedinaca u određenom društvenom kontekstu.

4. Mogućnosti pojmovne analize metapojmova u sociologiji

Sociološka teorija i empirija dvije su sastavne komponente sociološke znanosti. Ipak, međusobno komponentata sociološke znanosti obilježen je svojevrsnom diskrepancijom koja otvara brojna pitanja u definiranju znanstvenosti sociologije. Drugim riječima, iako su intrinzično povezane, sociološka teorija i praksa u stvarnosti su ponekad odijeljene. Prije svega, težnja ka objektivnosti i reduciranju eksternih (još neprepoznatih) faktora u teoriji, ali i empiriji, svojevrsni je imperativ koji se s jedne strane pretvara u slijepi ideal, a s druge odbacuje kao ograničenje dosega spoznaje. Spomenuta distinkcija problematična je zbog svojega povijesnoga kontinuiteta, koji je intenzivirao opseg problema. U području empirijske sociologije može se uočiti nedostatak istraživanja koja koriste analitička sredstva koja teorije pružaju. Na području sociološke teorije, određene teorijske perspektive zatvaraju se u nepotrebne epistemološke apstrakcije koje same po sebi graniče s osnovama sociologije kao znanosti (Mehan i Wood, 1975). Objašnjenje se može pronaći u dihotomijskoj prirodi sociologije, koja od samih svojih početaka stvara nekoherentno polje objašnjavanja društvenih pojmova. Takva prirodnost ne odražava nužno loše stanje znanosti. Multiparadigmatičnost koja se razvila unutar sociološke misli može se okarakterizirati kao njezino bogatstvo (Tomić-Koludrović, 2009). Upravo je ta multiparadigmatičnost proizišla iz nedovoljno konvergentnoga prostora sociološkoga fokusa.

Ti aspekti vidljivi su u gotovo identitetskom ostvarenju sociologa, slijedom kojega se znanstvenik u svojem opusu nužno opredjeljuje za paradigmatički slijed koji će biti središte njegovoga znanstvenoga djelovanja. Entropičnost odnosa empirije i teorije najočitija je u analizi pojmova koje karakterizira svojevrsna generalizacija. Takoreći, metapojmovi u sociologiji služe kao sredstvo analize društvenosti. Ipak, ta analiza u svojim osnovama mora sadržavati osvrt na socijalne realitete. Primjere takvoga tipa pojmovnosti možemo naći u ideologiji, anomiji (Durkheim), figuraciji (Elias), strukturaciji (Giddens), redukciji kompleksnosti (Luhmann) i dr. Svaki od tih pojmova ulazi u vlastitu apstraktnost, koju je potrebno metodološki precizno razraditi prije same uporabe. Distinkcija empirije i teorije, koja je ranije spomenuta, odražava se na funkcionalnost makrokategorija i pojmova unutar sociologije. Određeni sociološki makropojmovi postali su predmet *per se*. Kao takvi odvojili su se od stvarnosti, koja bi

trebala predstavljati osnovu njihova postojanja. Velika većina makropojmova služi sociologizaciji fenomena iz sfere realnosti u sferu alternativne realnosti, koja je za znanost sociologije tada pravi svijet života (ali pogrešan). Primjenom nedovoljno elaboriranih makropojmova stvara se pogrešna percepcija i opis svijeta života, a sociologija se zatvara u samosvrhovitost.

Jedan su od paradigmatičkih primjera za spomenuto unutar sociologije postmodernističke, odnosno poststrukturalističke teorije društva. One su se u svojim osnovnim crtama pokušale dovesti do kraja empirijskoga referiranja, univerzalnih kriterija društvene teorije. Naime, postmodernističke teorije odbacuju ideju da se društvena teorija mora ogledati u relevantnim okvirima društvene realnosti. Drugim riječima, teorija društva ne mora predstavljati društvenu realnost koja postoji (Mouzelis, 2000). Pitanje empirijske reprezentativnosti dodatno problematizira Baudrillard svojim teorijskim konceptima kojima preispituje samu prirodu postojanja ili nepostojanja prave realnosti (Baudrillard, 2013). Epistemološkim odmakom od empirijskih realiteta učvršćuje se getoizirana realnost rezervirana samo za sociologiju i eventualno srodne znanstvene discipline. Ta vrsta antiutemeljiteljstva sociologije (Mouzelis, 2000) doprinosi još više-
mu stupnju (već spomenute) entropije unutar same sociološke misli. Ipak, valja naglasiti kako suvremene tendencije unutar sociologije teže povezivanju teorije i empirije, poduzimaju se vrijedne studije, projekti i pothvati koji svladavaju relativan nered socioloških pojmova i prakse u granicama, za struku vrijedne, multiparadigmatičnosti.

Vrijedan doprinos pomirbe empirije i teorije, a samim time sociologije i stvarnosti može se pripisati *javnoj sociologiji*, koja je prihvaćena gotovo kao *policy* od strane American sociological association. Javna sociologija predstavljena je kao projekt ponovnoga spajanja sociologije i javnosti, tj. društvenoga života, te sukladno navedenomu teži odrediti relevantna ishodišta i svrhu same sociologije, između ostaloga, kao pragmatične znanosti (Burawoy, 2005, 9). Iako vrijedan pothvat, projekt javne sociologije ne rješava konačno pitanje odnosa empirije i teorije. Javna sociologija demistificira makrosociološke, generalizirane pojmove, ali ih se ne odriče, te ih samo u demistificiranom, ali i dalje u nerelevantnom empirijskom obliku – približava društvu.

5. Fenomenologija ideologije kao analitičko sredstvo

Ideologija kao fenomen poseban je tip apstrakcije, koji je potrebno jednoznačno odrediti kako bi ikakva metodologija po pitanju istoga bila moguća. Fenomenologija je koncept visokoga analitičkoga potencijala, ali za sobom nosi čitav niz izazova vlastitoga otkrića u svakodnevnom životu. Slijedeći ciljeve ovoga rada, fokus je stavljen na potencijale fenomenologije pri definiciji

ideologije kako bi se omogućila daljnja razrada s ciljem empirijskoga otkrivanja samoga fenomena.

Fenomenološka analiza u sociologiji upotrebljava se u sklopu dviju tradicija. U prvom smislu govorimo o tradiciji uporabe fenomenologije kao svojevrsne protosociologije, čiji su predstavnici Thomas Luckmann i Peter L. Berger, a artikulirana je kapitalnim djelom *Socijalna konstrukcija zbilje* (1992.). Ta tradicija veže se uz njemačku sociologiju i teži uspostavi teorije u filozofskim okvirima fenomenologije koji pomažu u definiranju i razradi svrsishodnoga i cilju usmjerenoga metodološkoga sredstva ili instrumenta. Zadaća je protosociologije u tom obliku analizirati fenomen subjektivne svijesti. Kao takav on u svojoj ontološkoj izvedenici nije znanstven. Prvenstveni je cilj opisati univerzalne strukture subjektivne konstrukcije stvarnosti. Potrebno je napomenuti da ta pretpostavka važi za prostor fenomenologije, koji je u meritumu filozofski. Drugim riječima, ako se radi fenomenologija, ne radi se sociologija, nego predradnja za empirijsko bavljenje sociologijom (Schutz i Luckmann, 1973).

Sociologija analizira fenomen u njegovoj društvenoj zbiljnosti. Cilj je sociologije objašnjenje generalnih karakteristika objektivnoga svijeta. Za sociološku teoriju u svojoj sveobuhvatnosti bitno je referiranje na fenomenološke postavke s kojima mora biti kompatibilna u definiranju prirodnosti određenih stanja društvenoga (Schutz i Luckmann, 1973). Druga tradicija osvrće se na fenomenologiju Alfreda Schutza, ali se fokusira na sintezu fenomenologije i sociologije. Takozvanu fenomenologijsku sociologiju karakterizira razumijevanje opisa i analize svakodnevice u kvalitativnom smislu. Empirijski kapacitet pronalazi se u svakodnevnom iskustvu i značenju aktera, u pronalasku tipizacija, raspoznavanju zaliha znanja koje tvore objektivnu zbilju *par excellence* (Psathas, 1973; Eberle, 2012).

Fenomenologiji ideologije, referirajući se na prethodni odlomak pristupa se upravo s polazišta fenomenologije kao protosociologije, odnosno kao filozofske discipline koja stvara podlogu za daljnju metodološku elaboraciju fenomena. Kako bi bilo moguće govoriti o ideološkom na mikrorazini, potrebno je uzeti u obzir načine subjektivizacije prirodne datosti. Fenomen ideologije tu nailazi na poteškoće u subjektivnoj interpretaciji vlastite ideološke pristranosti. I tu dolazimo do osnovnoga problema fenomenološke analize ideologije, a to je geneza čovjekova djelovanja i determiniranost zalihe znanja pri određivanju smjera naše akcije. Definirati osobna ontološka ishodišta djelovanja kao ideološka znači negirati subjekta kao aktivnoga stvaratelja vlastitoga života.

U fenomenološkom smislu, ideologiju možemo interpretirati kao svojevrsnu izvedenicu svijeta života, zalihu znanja koju karakterizira distinktivna priroda. Distinktivnost ideologije kao zalihe znanja očituje se u razgraničenju tipizacija koje se koriste u izvođenju svakodnevne interakcije u odnosu na drugu ideološku pripadnost. U tom smislu, zbilja svakodnevnoga života ostaje i dalje zbilja

par excellence, ali se unutar nje izvode varijacije djelovanja. Te varijacije najočiti-
tije su u interakciji dviju ideoloških osnovica zalihe znanja. Diskrepancija koja
nastaje u toj vrsti interakcije objektivizira ideološku komponentu aktera u izvo-
đenju tipičnoga ponašanja i njegovu varijabilnosti unutar svakodnevice. Drugim
riječima, raspoznavanje ideologije na mikrorazini nije moguće kroz proučavanje
određenoga slučaja. Isti taj slučaj ne manifestira obilježja ideološkoga unutar
svoje zalihe znanja kroz kohezivnu interakciju. Individua često nije svjesna
vlastite ideološke pripadnosti. Pojedinač odbija priznati vlastita stajališta i vrije-
dnosti kao ideološka s obzirom na negativnu konotaciju pojma ideologije u
svakodnevnom životu. Ideologija se u mikrokontekstu u individualnoj svijesti
može shvatiti kao negacija agencije (potencijala za djelovanjem) pojedinca
(Giddens, 1984). Zato ideologija često ostaje latentna pojedincu, koji, iako jest
obuhvaćen određenim ideološkim komponentama zalihe znanja, to ne želi po-
tvrđiti kao generator vlastitoga djelovanja.

Fenomenološka analiza ideologije pretpostavlja bitan prostor za daljnju me-
todološku elaboraciju. Naime, prostor, koji je objektivno empirijski, moguće je
proučiti upravo prostor distinkcije dvije ideološke forme unutar zalihe znanja
određenoga društva. Kako bismo shvatili ideologiju, valja proučiti njezine osno-
ve u razvoju dinamike socijalne interakcije. Očitost ideologije kod pojedinca bit
će vidljiva u konfrontiranju sa stavovima drugoga pojedinca s kojim ne dijeli
iste društvene osnove zalihe znanja koja im je prezentirana tijekom shvaćanja
vlastite zbilje. Skrivenost ideologije u empirijskom kontekstu stvara poteškoće
koje mogu rezultirati kritikom neznanstvenosti. Međutim, pažljivom uporabom
fenomenologije kao protosociologije moguće je pronaći alate koji otkrivaju pro-
stor ideološkoga u mikrosferi proučavanja. Nakon pronalaska ideološkoga u
interaktivnoj sferi, metodološki je moguće objasniti razvoj, značenje i iskustvo
uporabe ideoloških razina zalihe znanja u svladavanju svakodnevice.

U spomenutom kontekstu svakako valja naglasiti heterogeno svojstvo ideo-
logije unutar zalihe znanja određene zajednice ili društva. Ideologija preuzima
forme u odnosu na relevantne strukturalne okvire s jedne strane te njihovu in-
ternalizaciju i subjektivizaciju kao neideoloških od strane individue s druge
strane. U tom smislu, ideologiju ne možemo opisati u njezinoj formi, osim kroz
eventualnu konstrukciju idealnih tipova. Empirijski pothvat koji je ipak moguć
pronalaženje je razlika u subjektivnoj izvedenici zalihe znanja unutar određe-
noga konteksta. Takav mikrosociološki rasplet, dakako, vodi ka determinizmu ideo-
loškoga u zalihama znanja nekoga društva. Isto tako, ideološko se u tom pro-
mišljanju shvaća kao sastavni dio čovjekove izvedbe zbilje svakodnevnoga
života. Determinizam ideološkoga u ljudskom djelovanju možemo opravdati
društvenim stvaranjem svijesti i samosvijesti. Naime, osoba nije rođena sa sku-
pom vlastitih stavova i svijesti. Ona se razvija složenim interakcijskim i situa-
cijskim procesima i prihvaćanjem stavova drugih i generaliziranih drugih (Mead,

2003). Kao takva, osoba u svojem djelovanju nužno prihvaća ideološke stavove koji su uključeni u dio stavova generaliziranih drugih. Determiniranost ideologije u društvenom životu osobe i prožetost zalihe znanja ideologijom stvara podlogu za proučavanje i analizu ideologije iz mikrosociološkoga pogleda.

6. Metodološke pretpostavke empirijskoga proučavanja ideologije

Fenomenološka analiza ideologije kao makropojma predstavljena u mikrokontekstu omogućuje nam metodološki preciznu elaboraciju fenomena unutar empirijskih osnova sociologije kao znanosti. Ideološki determinizam zalihe znanja prikazan u prethodnom poglavlju svakako doprinosi poteškoćama objektivnoga bavljenja ideologijom na empirijskim razinama. Ipak, načini empirijskih provjera ideologije u području interakcije mogu se polučiti jasnom konstrukcijom prikladnih alata, uvažavanjem činjenice o vlastitoj prožetosti ideološkim te triangulacijom dobivenih podataka.

Sinteza kvantitativnih i kvalitativnih metoda u tom je kontekstu od presudne važnosti zbog objektivnosti naklonjenih kvantitativnih tendencija s jedne strane te težnji proučavanju značenjskoga kod kvalitativnoga istraživanja s druge strane. Konstrukcija alata istraživanja ideologije na mikrorazini složen je posao, koji se na temeljima protosociologije, tj. uporabom fenomenologije može jasnije odrediti. Bitne smjernice potrebno je razmatrati kroz zbilju svakodnevnoga života, koja je zbilja *par excellence* (Berger i Luckmann, 1992). Sami ciljevi istraživanja moraju se orijentirati na ono opipljivo, tj. na područje tipizacija i svakodnevice – objektivne izvedenice zalihe znanja određenoga društva.

U metodološkom smislu, fenomenologija se koristi kao sredstvo u spektru kvalitativnih metoda sociologije. Fenomenološka analiza u metodologiji podrazumijeva sedam međupovezanih, nehijerarhijski i nelinearno raspoređenih etapa. To znači da se etape nužno ne slijede kao pravilo, nego se iste mogu podvrgnuti potrebama samoga istraživanja. U istraživanju valja križati spomenuto etapiranje, vraćati se na prethodne te preskakati sljedeće korake s ciljem postizanja relevantnosti istraživanja. Prva etapa istraživanja zahtijeva preciznu definiciju istraživačkoga pitanja. Faza definicije pitanja od presudne je važnosti za konkretizaciju određenih komponenata zalihe znanja koje možemo definirati kao ideološke, tj. one koje u mikrokontekstu stvaraju distinkcije u socijalnim izvedenicama. Druga etapa, provođenje preliminarnih istraživanja, odnosno orijentacijskih istraživanja, predstavlja ključnu fazu u otkrivanju spomenute distinkcije. Treće, potrebno je definirati teorijski okvir analize određenoga fenomena. Shema istraživanja prilagođava se teorijskomu okviru koji odabiremo. Paradigmatski okviri istraživanja ideološkoga zahtijevaju jasnu razdiobu vlastitoga istraživanja od ograničenja određenih paradigmi spram ideologije. Četvrto,

kada se odrede okviri istraživanja, proučavaju se konstrukti prvoga reda, odnosno subjektivne izvedbe ideološkoga temeljene na prethodnom orijentacijskom istraživanju. Distinkcijske karakteristike prikazane u orijentacijskom istraživanju dublje se mogu istražiti kroz polustrukturirane intervjuje. Peta faza je faza sekundarnih konstrukata, tj. znanstvene i sistematizirane analize dobivenih rezultata od strane istraživača. U šestoj fazi traga se za neželjenim efektima samoga istraživanja. U sedmoj etapi fenomenološkoga istraživanja povezuje se relevantna znanstvena literatura s empirijom dobivenom provedenim istraživanjem (Aspers, 2009, 5).

Distinkcija u formi ideologije u mikrokontekstu, koja je elaborirana u prethodnim poglavljima, predstavlja poteškoće za pronalaženje konstrukta prvoga tipa. Zbog spomenute činjenice orijentacijsko istraživanje u proučavanju ideologije zauzima presudnu ulogu u daljnjem radu. U orijentacijskom istraživanju ideologije na mikrorazini važno je odrediti prostor u kojem je empirijski uočljiva distinkcija u zalihama znanja koja je svojstvena za ideološko. Ta distinkcija najbolje se izražava kvantitativnom analizom stavova. Aspers (2009) u svojem radu *Empirical Phenomenology: A qualitative Research Approach (the Cologne Seminars)* napominje nemogućnost triangulacije podataka s kvantitativnim istraživanjem kao prvotnim zbog prirode međudnosa kvalitativnoga i kvantitativnoga. Razlog je jednostavan, podatci prikupljeni kvantitativnim metodama, svojim podatkovnim karakterom, u praksi se ne mogu povezati sa strukturom značenja. Struktura značenja mora se poistovjetiti s praksom aktera (Aspers, 2009). Ipak, kako bi proučavanje ideološkoga bilo moguće, potrebno je orijentirati se na objektivan, prirodan svijet svakodnevice. Time se stvara podloga za otkrivanje onoga što je konstanta te je moguće razotkrivanje distinkcije stavova unutar svakodnevne zbilje. Jednom kada se ideološka distinkcija ostvari u svojem empirijskom obliku, valja ju fenomenološki obraditi. U tom smislu, slijedimo daljnje korake fenomenološke analize opisane u prvom dijelu ovoga poglavlja. U konstruktu drugoga reda, nakon orijentacijskoga istraživanja te analize konstrukta prvoga reda, moguće je prikaz i definicija naravi iskustva i značenja ideološkoga unutar svakodnevne interakcije.

7. Zaključak

Cilj je ovoga rada elaboracija empirijskih mogućnosti ideologije u mikrosociološkom smislu. U tom kontekstu analizirani su načini na koje se ideološko manifestira u svakodnevnoj interakciji. Kako bi uopće bilo moguće raspravljati svakodnevnicu, potrebno je uključiti subjektivno iskustvo zbilje svakodnevnoga života. Fenomenološka analiza u teorijskom, ali i metodološkom smislu nameće se kao *conditio sine qua non*.

Kod istraživanja ideologije u mikrokontekstu potrebno je naglasiti nemogućnost proučavanja ideologije standardnim metodološkim sredstvima. Po pitanju te problematike, od velike je važnosti teorijska fenomenologija, koja je zamišljena kao svojevrsna protosociologija. Fenomenologija kao protosociologija stvara teorijski okvir kojim se omogućava metodološka i empirijska elaboracija fenomena (Schutz i Luckmann, 1973). Ideološko se u mikrokontekstu prikazuje kao razlikovanje u internalizaciji određenih komponenti zalihe znanja.

Ideologija kao distinktivna forma znanja nije manifestno svojstvo svijesti individue. Pojedinaac nije svjestan ideološke sistematizacije vlastite zbilje. Kao takva, ideologija je u mikrokontekstu vidljiva jedino kroz destrukturalizaciju u trenutku razlikovanja dviju varijanti zalihe znanja. Nadovezujući se na teorijske odrednice, empirijsko istraživanje valja usmjeriti prema orijentacijskomu istraživanju kod pronalaženja distinkcija dviju varijanta ideološkoga. Nakon spomenutoga orijentacijskoga istraživanja moguće je slijediti uhodane metodološke etape empirijske fenomenologije.

Ideologiji kao makropojmu, na primjeru fenomenološke analize, moguće je pristupiti s aspekta pojedinca. Kroz elaboraciju subjektivne naravi ideologije moguće je implementirati dobivene nalaze na područje strukturalnoga razvoja ideološke misli. Fenomenološka analiza po tom pitanju nije karakteristična samo za mikrosociološka polazišta. Ista može doprinijeti u razjašnjenju pojmova u sociologiji koji su udaljeni od stvarnosti koju prezentiraju. Fenomenologijom tih pojmova demistificira se njihova neupitna važnost za sociološku misao te im se dodjeljuje mogućnost svrhovitosti za svijet proučavanja sociologa kao društvenoga znanstvenika.

Literatura

- Aspers, Patrik (2009). Empirical Phenomenology: A Qualitative Research Approach (The Cologne Seminars). *Indo-Pacific Journal of Phenomenology*, 9, 1-12.
- Baudrillard, Jean (2013). *Simulacija i zbilja*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Berger, Peter L.; Luckmann, Thomas (1992). *Socijalna konstrukcija zbilje*. Zagreb: Naprijed.
- Burawoy, Michael (2005). 2004 American Sociological Association Presidential address: For public sociology. *The British Journal for Sociology*, 56(2), 259-294.
- Čović, Ante (2006). Pluralizam i pluriperspektivizam. *Filozofska istraživanja*, 26(1), 7-12.
- Eberle, Thomas S. (2012). Phenomenological Life-World Analysis and Ethnomethodology's Program. *Human Studies*, 35(2), 279-304.
- Giddens, Anthony (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkley: University of California.
- Kalanj, Rade (2009). Sociologija i ideologija. *Socijalna ekologija*, 18(3-4), 237-266.
- Kalanj, Rade (2010). *Ideologija, utopija i moć*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Mannheim, Karl (2007). *Ideologija i utopija*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Mead, George Herbert (2003). *Um, osoba i društvo sa stajališta socijalnog biheviorista*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Mehan, Hugh; Wood, Houston (1975). The Morality of Ethnomethodology. *Theory and Society*, 2(4), 509-530.
- Mouzelis, Nicos (2000). *Sociološki teorija: Što je pošlo krivo?* Zagreb: Jesenski i Turk.
- Perko-Šeparović, Inge (1985). Weberov pojam birokracije. *Politička misao*, 22(3), 119-126.
- Schutz, Alfred; Luckmann, Thomas (1973). *The Structures of the Life World*. Evanston, Illinois: Northwestern University.
- Tomić-Koludrović, Inga (2009). Pogled u budućnost: Sociologija kao multiparadigmat-ska, reflektivna i javna znanost. *Revija za sociologiju*, 3(4), 139-181.
- Van Dijk, Teun A. (2006). *Ideologija: Multidisciplinarni pristup*. Zagreb: Golden Marketing.

The epistemological potential of phenomenology in revealing the ideological aspects of social life

Summary

Ideology is frequently perceived as a multifaceted, vague, and even pejorative macrosociological concept. The first part of the paper focuses on the precise sociological definition of ideology as a concept, and the contextualization of the meaning of all great macrosociological concepts. Furthermore, this paper aims to propose a framework for empirical and epistemological research of ideology within the framework of sociology as a science. Multi-paradigmatic and pluriperspective features of sociology, which are frequently pointed out as its faults, are in this paper presented as a certain advantage of sociology. The proposed framework is approached from the basis of phenomenology as protosociology; that is, philosophical discipline which creates the foundation for orientational, phenomenological research of ideology by combining the qualitative and quantitative sociological methods.

Keywords: phenomenology, ideology, orientational research, mixed methodology